

ARGUMENTUMKONFIGURÁCIÓS KONTRA DISKURZUSKONFIGURÁCIÓS NYELVEK: ÚT AZ UNIVERZÁLIS SZÓREND FELÉ*

NÁDASDI PÉTER

1. Bevezetés

A dolgozat azt a hipotézist vélelmezi, mely szerint az emberi nyelvek szórendjét az információszerkezet, ezen belül az adott (topik) és az új (fókusz) információs státus határozza meg oly módon, hogy az adott információ megelőzi az újat. A cikk az alany és a tárgy egymáshoz viszonyított sorrendjéről tesz lényegi állítást, hogy a nyelvek kanonikus szórendjeiben az alanyi grammatikai funkció a topik diskurzus funkciónak feleltethető meg, és a tárgyi grammatikai funkció a fókusz diskurzus funkcióval esik egybe. Abból a hipotézisből pedig, hogy az adott (topik) megelőzi az újat (fókusz), és a két fő grammatikai funkció a két fő diskurzus funkcióval esik egybe a fentiek szerint, adódik az a predikció, hogy a nyelvek alapszórendjében az alany megelőzi a tárgyat.

A tipológiai kutatások nagy úttörője, Greenberg (1963) hat lehetséges (kanonikus) szórendi változat permutációs lehetőségét írta le az alanynak, a tárgynak és az ígének egymáshoz viszonyított sorrendje alapján, melyek közül a nyelvek túlnyomó többsége három szórend köré csoportosul, nevezetesen a VSO, SVO, SOV szórendek köré. Tipológiai kutatásokra alapozva Mithun (1987) és Austin (2001) azt állítja, hogy nem létezik univerzálisan érvényes szintaktikai rendező elv, a szórendet pragmatikai tényezők befolyásolják. Ezzel szemben Kayne-nek (1994) a Lineáris Megfeleltetési Axiómájából (Linear Correspondence Axiom) az következik, hogy a kiinduló szerkezetben minden nyelv alapszórendje SVO típusú, és csak a felszíni szerkezetben mutatják a tipológiában felállított hat alapszórend valamelyik mintázatát az emberi nyelvek. A cikk Kayne-nel ellentétben nem konkrét szórendi változatról indul ki, hanem az adott és az új információ egymáshoz viszonyított sorrendiségéről, és bár Mithunhoz és Austinhoz hasonlóan az információ-

* Köszönetemet szeretném kifejezni a témavezetőmnek, Kenesei Istvánnak, névtelen lektoromnak, aki támogatta a cikk megjelentetését, Lerch Ágnesnek a tipológiai tanácsaiért, Németh T. Enikőnek pedig a pragmatikai tárgyú megjegyzéseiért.

szerkezetet tartja a fő rendező elvnek a szórendi változatok kialakulásában, a szintaxist is figyelembe veszi. Ezt a hipotézist támasztja alá Cinque (1993), Zubizarreta (1994/1998) és Adger (1997). Cinque a Főhangsúly Szabályban (Nuclear Stress Rule) azt teszi fel, hogy a mondat leghangsúlyosabb eleme, tulajdonképpen a fókusza a legmélyebb, beágyazott XP konstituens, azaz a tárgy. Adger pedig az ír és a gael gyenge névmások vizsgálatakor arra a következtetésre jut, hogyha ezek a névmások a felszíni szerkezetben a VP-hez csatolt határozókon kívül jelennek meg, akkor nem viselhetnek többé fókusz hangsúlyt, és ezért inkább topikként értelmezhetők. Ennek alapján azt feltételezzük, hogy egy adott szórend esetében egy szintaktikai kategóriának, nevezetesen a tárgynak a kanonikus pozíciója és egy pragmatikai kategóriának, azaz a fókusznak a kanonikus pozíciója kölcsönösen megfeleltethető egymásnak. A fókuszt Zubizarreta (1998) értelmezésében használom, aki a mondat nem preszupponált részeként definiálja. A generatív elméletekre építve pedig az *in situ* és *ex situ* fókuszmegjelöléseket alkalmazom a vizsgálat során.

A bemutatott vizsgálat a fókusz mellett nagy figyelmet szentel a másik fontos pragmatikai szerepnek, a topiknak is. Az empirikus kutatások azt mutatják, hogy azokban nyelvekben, ahol az alanyi és tárgyi pozíció szerkezetileg kötött, az alany rendszerint topikként, a tárgy fókuszként értelmeződik, míg azokban a nyelvekben, ahol az alany és a tárgy helye szerkezetileg nem kötött, az alany többnyire a topikpozícióban, a tárgy fókuszpozícióban helyezkedik el. Ebből az következik, hogy nem létezik univerzális topik-, illetőleg fókuszpozíció, viszont az alapszórendek kialakulása univerzális elveknek engedelmeskedik, ti. az információk szerkezet követelményeinek. Így két csoport különíthető el: diskurzuskonfigurációs és argumentumkonfigurációs nyelvek, viszont a nyelvek többsége, ahogy a greenbergiánus szórendi változatoknál, itt sem sorolható be szigorúan egyik vagy másik csoportba. A különbség a két főcsoport között annyi, hogy a diskurzuskonfigurációsnál az argumentumszerkezet szabad, az argumentumkonfigurációsnál pedig kötött, viszont mindkettőnél a szórendi variáció alaphelyzetben a topik–fókusz viszonyt képezi le.

A kutatás tipológiailag különböző nyelvekre terjed ki, melyek közül terjedelmi korlátok miatt a dolgozat részletesen csak hármat mutat be, nevezetesen a VSO szórendű nyelvek közül az írt, az SVO szórendűek közül a hauszát és az SOV csoportból a törököt. Az empirikus adatok elemzésével azt

a hipotézisünket vizsgálhatjuk meg, hogy a szórendek létrejötte a topik-fókusz viszonyt képezi-e le az emberi nyelvekben.

2. A tipológia, a generatív szintaxis és a pragmatika metszéspontján

2.1. A greenbergiánus tipológia és továbbfejlesztése

Greenberg (1963) hat lehetséges (kanonikus) szórendi változat permutációs lehetőségét írja le az alanynak és a tárgynak és az igének egymáshoz viszonyított sorrendje alapján, melyek a mondat szintaktikai szerkezetéből indulnak ki, l. alább:¹

1. VSO: *ír, gael* stb.

2. SVO: *angol, spanyol, német, bolgár, román, újjörög, bantu: kitharaka*, csádi nyelvek: *hausza, tangale, ngizim, mupun*, ausztrál: *warlpiri (walbiri)* stb.

3. SOV: *japán, koreai, török, magyar* (eredeti szórend), *baszk* stb.

4. VOS: észak-amerikai: *ojibwa* stb.

5. OVS: ausztrál: *jiwarli, ngandi*, észak-amerikai indián: *cayuga, coos* stb.

6. OSV: ausztrál: *dyrbal* stb.

A klasszikus greenbergiánus tipológia leírja, hogy a nyelvek túlnyomó többsége az első három csoportból kerül ki, nevezetesen a VSO, SVO és SOV szórendi változatból, viszont azt már nem magyarázza meg, hogy ennek mi lehet az oka.

Mithun (1987) a greenbergiánus alapelveket kiterjesztve vizsgálja meg, hogy mennyiben érvényes a csak szintaktikai alapú leírás. Mithun és követője, Austin (2001) amellet érvelnek, hogy nincs univerzálisan érvényes szintaktikai rendező elv, a nyelvek egy részét – pl. *coos, cayuga, ngandi* (Mithun 1987) és *jiwarli* (Austin 2001) – pragmatikailag meghatározott szórend jellemzi. Mithun a nyelveket két nagy csoportra osztja: 1. szintaktikai alapú és 2. pragmatikai alapú nyelvekre. A 2. csoportnál a Hírérték Elv (Newsworthiness Principle) érvényesül: a pragmatikailag legfontosabb, nagyobb hírértékű elem, az új információ kerül a mondat legelejére, míg a kisebb hírértékű elem, a régi információ csak utána következik. Ugyanakkor Mithun kihangsúlyozza, hogy ez az elv nem mond ellent és nem a fordítottja

¹ Givón (1984) megkülönböztet szigorú és rugalmas szórendű nyelveket, Croft (1990) pedig megállapítja, hogy a szórendi változatokat ma már sokkal rugalmasabban értelmezik, mint ahogy korábban képzelték.

a Prágai Iskolától eredeztethető pragmatikai felosztásnak, ahol a már adott információ, a téma megelőzi az új információt, a rémát az aktuális tagolás szerint. Mithun azzal érvel, hogy ezek a nyelvek poliszintetikus nyelvek, amelyeknél sokszor csak egy szó, egy ige jelenik meg a mondatban, és a már korábban elhangzott információkat kódolva tartalmazzák a hozzá kapcsolódó különböző affixumok, ezért is nehéz meghatározni, mi tekinthető e nyelvek szintaktikai értelemben vett alapszórendjének. Mithun továbbá kiemeli, hogy a pragmatikai alapú nyelveknél a szintaktikai rendező elvek nem működnek, és a szórendek e csoportnál csakis pragmatikai szempontok alapján rendeződnek. Nem vonja azonban kétségbe a greenbergiánus alapelveket, hiszen azt állítja, hogy a pragmatikai alapú nyelvek nem nyújtanak erős bizonyítékot a hagyományos szórendi tipológiák ellen.

2.2. Az információs szerkezet

Miután nem pusztán szintaktikai, hanem pragmatikai alapú vizsgálatot is végzünk, szükséges röviden tárgyalni az információs szerkezetet és a mondat információs szerkezetére vonatkozó eddigi felfogásokat. Az információs szerkezet egy olyan reprezentációs szint, amely a mondat diskurzus-funkcionális információját fejezi ki (Lambrecht 1994). A mondat információs szerkezetét a Prágai Iskolától napjainkig három főbb vonalon írták le, de a lényeg mindegyiknél a nyelvtan és a nyelvhasználat közötti kapcsolat. A következőkben Maleczki (2003) összefoglalását követem a különböző elméletek, iskolák, változatok osztályozása tekintetében, amely bemutatja, hogyan módosul az információs szerkezeti felosztás aszerint, hogy a beszélő vagy a hallgató szempontjából vizsgáljuk az adott információt, és a felosztások eltérése valójában ebben a különbségben ragadható meg:

1. Téma–réma felosztás: a beszélő nézőpontját veszi alapul, hogy mit tart fontosnak kiemelni a megnyilatkozásából. Szerkezeti megszorítások jellemzik. A témával, azaz a logikai alannyal kezdődik mindig a mondat, amelyről állít valamit a mondat további része, a réma (logikai állítmány). A Prágai Iskola ezt az irányvonalat képviselte.
2. Topik–comment felosztás: a hallgató nézőpontjából történik a felosztás. A topik az a kifejezés, amelyről a megnyilatkozás szól, amelyről már korábban értesült a hallgató. Lényegében a témával egyenértékű. A különbség csak a mondatbeli elhelyez-

kedésben jelentkezik, mert míg a téma csupán a mondat legelső összetevője lehet, addig a topik a mondatban elvileg bárhol megjelenhet, nincs pozicionális megkötés számára. A mondat-eleji elhelyezkedés csak a topik default pozíciója.

3. Adott–új felosztás: kognitív nézőpontból történik a felosztás. A memóriában való elérhetőséget ragadja meg. Az adott (régi) információ az előfeltevések (preszuppozíció) segítségével ragadható meg. Az új információ tipikusan fókuszként jelenik meg.

Givón (1984) a régi információt a topik identifikációval azonosítja, amely a preszupponált vagy megosztott háttérinformációnak tekintendő. Az új információ pedig az állított, előtérbe helyezett információ. Kognitív perspektívából előnyösebb a feldolgozás, ha az adott információ megelőzi az újat. Ezt reprezentálja Gundel (1988) az „Adott Megelőzi az Újat” Elve (Given Before New Principle), amely kifejezi a már adott információ elsődlegességét az újhoz képest, mely a Prágai Iskolától eredeztethető. Pu és Prideaux (1993) szerint az általános tendencia a nyelvekben az, hogy az adott megelőzi az újat, mert kognitív nézőpontból az adott–új stratégia elősegíti a megértést, míg az új–adott séma megnöveli a memóriamegterhelést és gátolja a feldolgozást. A fókusz Zubizarreta (1998) értelmezésében a mondat nem preszupponált része, a topik pedig a preszupponált elem, amelyről a propozíció egy állítást tesz. Gundel és Fretheim (2003) a topik–fókusz struktúrát az adott–új egymáshoz való viszonyában értelmezi, azaz a topik már adott a fókuszhoz képest, míg a fókusz az új információt reprezentálja. A dolgozat a harmadik felosztást alkalmazza. A 3. ragadja meg legérzékletesebben azt az elképzelésünket, amelyet a szintaktikai szerkezetből is kiolvashatónak vélünk, hogy egy adott szórendnél az alany kanonikus pozíciója a topik kanonikus pozíciójának felel meg, míg a tárgy kanonikus pozíciója a fókusz kanonikus pozíciójával esik egybe.

A dolgozatban a fókusz–topik felosztásnál eltekintek a szokásos csoportosításoktól, mint pl. prezentációs vagy kontrasztív stb. topik/fókusz, és csak aszerint különböztetem meg őket, hogy *in situ* vagy *ex situ* léteznek. Az *in situ* helyben generált, nem kimozgatott, míg az *ex situ* a helyről elmozgatott összetevőt jelenti. A szórendekkel összefüggésben elsősorban az *in situ* fókusz, illetve topik érdekel, hiszen csak a kanonikus mondatokról állítom, hogy az információszerkezetre érzékenyen jöttek létre. Azonban a nem kano-

nikus mondatszerkezetek esetében is igyekszem kimutatni, hogy a kanonikus mondat univerzális szerkezetéhez igazodnak.

2.3. Szintaktikai alapú elméleti megközelítések és alkalmazásuk a szórendi variációkra

A generatív elméletek közül a lineáris sorrendre vonatkozás leírásában az X'-elmélet (Jackendoff 1977) gyakorolta a legnagyobb hatást. Az X'-elméletnél a specifikáló és a komplementum fejhez viszonyított sorrendje alapján, parametrikus váltás következtében állnak elő a különböző szórendek, ahol S = alany, amely kötelezően a specifikáló pozícióban helyezkedik el, O = tárgy/komplementum pedig az X' alatt X testvércsomópontjaként. Kayne (1994) következetes álláspontot képvisel a generatív elméleteken belül, amikor is a diskurzustényezőket figyelmen kívül hagyva kijelenti, hogy a hierarchikus szerkezet teljesen meghatározza az összetevők felszíni rendjét. Kayne Lineáris Megfeleltetési Axiómája meghatározza a nem terminális elemek szigorú sorrendjét, ahol az első aszimmetrikusan k-vezérli a másodikat. A specifikáló–fej–komplementum sorrend megfeleltethető az SVO szórendnek, amely minden nyelv alapszórendjének tekinthető a kiinduló szerkezetben. Az eltérő szórendekért a felszíni szerkezetben mozgatható felelős.

Kayne szerint az SOV nyelveknél (pl. japán, koreai, török, baszk, magyar) a parametrikus különbségek valójában nem léteznek, a *fej hátra* elrendezés olyan állapot, amely esetében a komplementum egy magasabb specifikáló pozícióba emelkedik, és bár elismeri, hogy a japán esetében az összes látható fej követi a komplementumait és az adjunktumait, Kayne mégsem tekinti teljes egészében *fej hátra* nyelvnek a japánt. Azzal érvel, hogy a *fej hátra* nyelveknél léteznie kell legalább egy fejnek, amely megelőzi a komplementumát, hiszen ha egy Y^0 komplementum fel tudott mozogni egy Y^0 -nál magasabb Z^0 specifikálóba, akkor ennek a Z^0 fejnek a komplementuma szükségszerűen a Z^0 jobb oldalán fog elhelyezkedni, így Z^0 nem lehet végső elem. Az SOV nyelvek egy része, legalábbis a szigorú SOV szórendű nyelvek Givón (1984) besorolásánál, mint pl. a *serpa* (sino-tibeti), ellentmondanak annak, hogy Kayne hipotézise az SOV nyelvekre univerzális lenne. A japánt Givón a rugalmas SOV szórendbe sorolja, ezt támasztják alá az empirikus adatok is a japán nyelvben (Givón 1984):

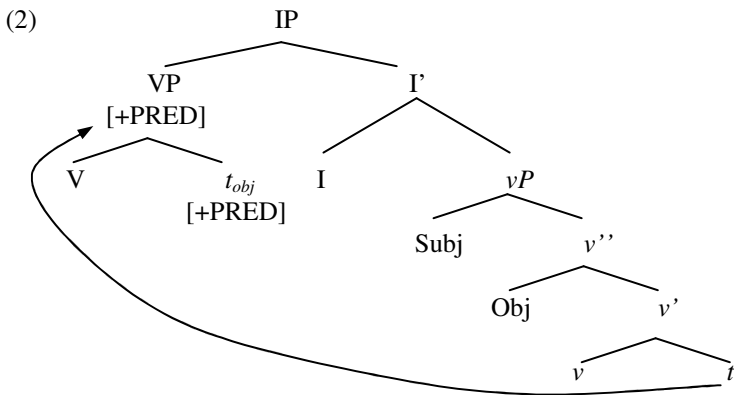
- (1) *san-setsu no hon o* vs. *hon o san-setsu*
három kötet GEN könyv ACC könyv ACC három kötet
'három könyvet'

Ugyanakkor a japán nyelvészek megkérdőjelezik az axióma egyetemes elveit, vö. Murasugi (2000), Harada (2000) és Miyamoto–Nakamura (2003).

A VSO nyelveknél (pl. ír, skót gael) az igekezdetű szórendet Chomsky (1995) szerint az ige balra tartó mozgatása hozza létre, miközben az alany *in situ* marad. A V-mozgatás morfológiai tényezőkkel magyarázható: mivel az NP inflexió *T* (Tense) jegye gyenge, megakadályozza, hogy az alanyi NP a [Spec, [Agr *T*]-be mozogjon, amit a Kiterjesztett Projekciós Elv (Extended Projection Principle, EPP) írna elő. Ez az elv biztosítja, hogy az alany pozíciója mindig ki legyen töltve, és megakadályozza az alanytalan mondatok létrejöttét. Adger és Ramchand (2003) a kiinduló szerkezetben szintén SVO szórendet tart elfogadhatónak, és a felszíni szerkezetben Chomskyval egyetértőleg V-mozgatást tételez fel T^0 -be, melyet a *T* EPP jegyének ellenőrzése vált ki, miközben az alany *in situ* marad.

Miután a VSO nyelvekben az alanyi DP-k *D* vagy ϕ jegyei gyengék, így az EPP jegy mindig inaktív, és ez a Kiterjesztett Projekciós Elvnek az univerzális alkalmazhatóságát vonja kétségbe. Ez azt jelenti, hogy a Kiterjesztett Projekciós Elv csak a ϕ jegyre (vagy valamilyen főnévi jegyre) korlátozódik, amely ha erős, mint az SVO és SOV nyelveknél, biztosítja, hogy az alanyi DP fel tudjon mozogni [Spec, IP/TP]-be, hogy megkapja az alanyesetét, míg ha gyenge, mint a VSO nyelveknél, akkor ezt a felfelé történő mozgást lehetetlenné teszi. Ez azzal az eredménnyel jár, hogy ez a ϕ -s megoldás nem adekvát az írre, ill. a VSO nyelvekre: az EPP erős verziója *nem létezik* az írben. Oda (2002) a VSO nyelvekre a [+PRED] jegyű EPP-t alkalmazza, ahol a [+PRED] jegy felelős a VP kimozgatásáért, mert ez biztosítja a jegy ellenőrzését. Az EPP-nek ez a gyenge verziója azt mondja ki, hogy az EPP tagmondati követelménye a fontos egy adott nyelvben, ami így nem korlátozódik az alanyi tulajdonságokra, és az EPP egységes kezelését és univerzális alkalmazhatóságát teszi lehetővé: az EPP a predikáció elvévé lépett elő, és lényegtelen, hogy alannal vagy anélkül valósul-e meg. Ha egy nyelvben nem működik ez az elv, akkor az a predikáció hiányának a jele, tehát nem jöhet létre jólformált tagmondat. Az EPP jegyet a [Spec, IP]-ben nemcsak ϕ jegy ellenőrizheti, hanem [+PRED] jegy is, ahogy ez az írben megvalósul.

(2)-ben VP a [Spec, IP]-be mozog, hogy ellenőrizze az EPP [+PRED] jegyét, vö. Oda (2002):

Erős EPP jegy esetében a VSO nyelvek megkérdőjelezzik az elv fenntarthatóságát, míg gyenge jegy esetében a VSO nyelvek már kvázi alanytalan mondatúnak minősülnek: a nyilvánvaló alanyeset viszont ellentmond annak, hogy alanytalan mondatokról beszélhessünk, és továbbra is nyitva hagyja a kérdést: a VSO nyelvek esetében hogyan történik az alanyeset kiosztása. A gyenge EPP, amely így a predikáció elve lett, univerzálisan ugyan alkalmazható, de annyira kiüresítené az elvet, hogy gyakorlatilag önmagát tenné szükségtelemmé általánosan, míg az erős jegy esetében nem kellene lemondanunk az elv univerzalitásáról. A megoldást tehát nem az EPP jegy paraméterének gyengére vagy erőse állítása nyújthatja. A kérdés így továbbra is az lesz, hogy az alanyi argumentumot mi kontrollálja, azaz, honnan kapja az alanyesetét, és végső soron mi biztosítja a szórendek kialakulásának univerzális elvét.

Az adekvát választ erre a problémára a szintaxis–pragmatika interfész nyújthatja. A dolgozat nem konkrét szórendi változatból indul ki, fő rendező elvnek az információs szerkezetet tartja, amely integrálja a tipológia, az elméleti szintaxis és a pragmatika határterületeit.

3. A vizsgálat

3.1. Főhangsúly Szabály

A továbbiakban elsősorban azokra, a generatív nyelvelméletekben íródott tanulmányokra fordítjuk figyelmünket, amelyek információszerkezeti szempontból is új utat nyitottak, és amelyek lehetőséget teremtenek a mondat e két eltérő szintjének egyidejű vizsgálatára. A kapcsolatot a szintaktikai és a pragmatikai megközelítés között Gundel (1988) egyik univerzáléja is feltételezi, amely kimondja: a fókusz számára a legsemlegesebb pozíció egy nyelvben, az, amelyet a tárgy foglal el. Ezt erősíti meg Cinque (1993) Főhangsúly Szabálya is, amely kimondja, hogy a mondat leghangsúlyosabb eleme, a legmélyebben beágyazott XP konstituens, azaz a tárgy. A szabály segítségével a főhangsúly közvetlenül a szintaktikai szerkezetből megjósolható. A szabály független a parametrikus különbségektől, és az SOV nyelvek esetében is helyesen jósolja meg, hogy a főhangsúly a tárgyon van, amely ennél a szórendnél is a legmélyebben beágyazott konstituens. Zubizarreta (1994/1998) már úgy módosít a szabályon, hogy közvetlen kapcsolatot teremt a legmélyebben beágyazott konstituens, a tárgy és a fókusz interpretációja között. Megállapítja, hogy egyes elemek azért mozognak ki a VP-ből, hogy elkerüljék a főhangsúlyt.

Adger (1997) átveszi Cinque (1993) és Zubizarreta (1994/ 1998) ötletét, és a VSO nyelvekre is alkalmazhatóvá teszi. A VSO nyelvekkel kapcsolatban megállapítja, hogyha egy VP-ben a tárgy kapja a főhangsúlyt, amely a legmélyebben beágyazott konstituens, és a főhangsúly a fókusz interpretációval esik egybe, akkor azok a tárgyak, amelyek a felszíni szerkezetben a VP-hez csatolt határozókon kívül jelennek meg, nem viselhetnek többé fókuszhangsúlyt, és ezért inkább topikként értelmezhetők.

Chung, Kim és Sells (2003) kimutatja, hogy a fókusz az argumentum-hierarchiában a belső argumentum felől terjed, azaz minden esetben a tárgy felől, ahogy ezt az alábbi példák jól mutatják mind az angolban, amely SVO szórendű, mind pedig a koreaiában, amely pedig SOV szórendű:

a. SVO (angol)

(3) *The butler [offered² the president [some COFFEE]_F]_{FOC}.*

ART komornyik ajánl.MÚLT ART elnök DET kávé

'A komornyik [kávéval kínálta meg az elnököt.]'

(4) **The butler [offered [the PRESIDENT]_F some coffee]_{FOC}.*³

Szándékolt jelentés: 'A komornyik [[az elnököt] kínálta kávéval meg.]'

(5) *The butler offered [the [PRESIDENT]_F]_{FOC} some coffee*

'[AZ ELNÖKÖT] kínálta meg a komornyik kávéval.'

b. SOV (koreai)

(6) **[SANGCA-EY]_F chayk-ul nehesse]_F*

doboz.ILL könyv.ACC tett

Szándékolt jelentés: '[[A DOBOZBA] könyvet tettem.]'

(7) *[sangca-ey [CHAYK-UL]_F nehesse]_F*

doboz.ILL könyv.ACC tett

'A dobozba [[KÖNYVET] tettem.]'

A fenti példákban a mondatok rosszul formáltak voltak, ha a belső argumentum nem a leghangsúlyosabb elem pozícióját foglalta el a szerkezetben.

Roussou és Tsimpli (2006) mély (beágyazott) fókusz projekciót tesz fel az új információs fókusz számára, és az (új) információs fókusznak nem tulajdonít szintaktikai mozgatót. Megállapítják, hogy csak erős névmások jelenhetnek meg a nem kanonikus alanypozícióban az ige után. Az olaszban, amely SVO nyelv, ez a kanonikus tárgyi pozícióval esik egybe. Ez bizonyítékkul szolgál egy mély (beágyazott) fókuszpozíció jelenlétére:

(8) *Gianni, **parlerà** lui/ *egli con Maria*

G. beszél.FUT ő.EMPH/ ő INSTR Mária

'Jancsi maga fog beszélni Máriával.'

² A példákban egységesen félkövérrel jelölöm az igeeket, hogy a szórendi variációk igehez viszonyított sorrendjei jól észrevehetőek legyenek.

³ A *What did the butler do?* 'Mit csinált a komornyik?' kérdésre adandó válasz esetén lesz csak rosszul formált (Selkirk 1984).

A hangsúlytalan vagy gyenge névmás a fenti mondatban nem jelenhet meg kanonikus tárgyi pozícióban, azaz közvetlenül az ige után. A fenti példához hasonlóan a hangsúlytalan tárgyi névmás se fordulhat elő kanonikus tárgyi pozícióban, holott az olasz alapszórendje SVO, így azt várnánk, hogy minden esetben közvetlenül az ige mögött jelenjen meg a tárgy. Mint tudjuk, fókuszban hangsúlytalan elem nem állhat, és Lambrecht (1994) szerint a gyenge névmás tipikusan topikként interpretálható, így az olasznál is a tárgyi pozíció és a fókuszértelmezés korrelál egymással.

3.2. Topik kontra alany: elméleti megfontolások

Comrie (1989) az alanyról azt mondja, hogy bár a prototipikus alany topik és ágens funkciót tölt be, nem mindig esik egybe ez a három, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai kategória. Vallduví (1992) a topikról pedig azt állítja, hogy független okokból erősen a diskurzus–régi pozíciót részesíti előnyben. Lambrecht (1994) a hangsúlytalan névmásokat kognitívan preferált topik kifejezéseknek tartja, amelyeknek nem kell feltétlenül a mondat legelején állniuk, de a topikról azt állítja, hogy van egy általános elv, amely szerint a topik kifejezések a mondat legelső alkotórészei. Ezt az ellentmondást azzal oldja fel, hogy a Topik–előre Elv (Topic–first Principle) egyetemessége legalább két okból is megkérdőjelezhető: 1. a VSO nyelvek léte, 2. a fókusz is megjelenhet mondateleji pozícióban. A 2.-at azzal magyarázza, hogy a mondateleji pozíció kognitívan egy különösen kiugró pozíció ahhoz, hogy csak a topik jelölésére lenne használatos. Lambrecht elvileg nem zárja ki, hogy a topik a mondat végén is állhasson, de ritkának tartja. Maleczki (2003) ezt úgy fogalmazza meg, hogy a mondatkezdet a topik számára a default pozíció. McCloskey (2001) leírja, hogy a topik egy VSO nyelvben, így az írban is állhat mondatkezdő pozícióban. Ugyanakkor megállapítja, hogy mivel számos más pragmatikai funkció kifejezésére is alkalmas a mondatkezdet, mint pl. a fókuszálás, ezért nem jelenthetjük ki kategorikusan, hogy az írban is ez a pozíció kizárólagosan a topik bevezetésére szolgál (McCloskey, 2001):

- (9) [_T *An* *ghirseach*] *a* *ghoid* *na* *síogaí*.
 ART.DEF.SG lány COMP lopott ART.DEF.PL tündér.PL
 'A lányt elröbölták a tündérek.'

- (10) *Is í* [_FAN *GHIRSEACH*] *a ghoid na síogái.*
 COP 3.FEM ART.DEF.SG lány COMP lopott ART.DEF.PL tündér.PL
 'A lányt rabolták el a tündérek.'

(9)-ben *an ghirseach* topikként szerepel, míg (10)-ben a fókusz szerepét tölti be egy balra kihelyezett, ún. *it-cleft* szerkezetben, amely az angolhoz hasonlóan, gyakran a fókusz nem kanonikus kifejezésére szolgál. A kérdőfrázisok, amelyek inherensen fókuszkiejezések, szintén ebben a konstrukcióban jelennek meg az írben (McCloskey, 2001):

- (11) [_F *CÉACU MAC*] *a thóg an teach sin?*
 melyik fiú COMP emelt ART.DEF.SG ház DEM
 'Melyik fiú építette azt a házat?'

Amint a (9)-es példából is láthatjuk, a VSO nyelvek léte nem kérdőjelezi meg a Topik–előre Elv egyetemességét. Lambrecht (1994) szerint a preferált topikkiejezéseknek mint hangsúlytalan névmási argumentumoknak viszont azért nem szükséges, hogy a mondat elején jelenjenek meg (illetve, hogy egyáltalán megjelenjenek), mert ha már egyszer egy topikreferenst pragmatikailag megalapoztunk, akkor nem az a funkciója, hogy tájékoztasson a topikreferensről, hanem hogy jelölje annak szerepét argumentumként.

Az empirikus kutatások azt mutatják, hogy az SVO nyelvekben, ahol az alanyi és a tárgyi pozíció szerkezetileg kötött, az alany rendszerint topikként, a tárgy fókuszként értelmeződik a felszíni szerkezetben, míg az SOV nyelvekben, ahol az alany és a tárgy helye szerkezetileg nem kötött, az alany többnyire a topikpozícióban, a tárgy fókuszpozícióban helyezkedik el. A VSO nyelveknél a topik a mondat végén is állhat, a hangsúlytalan névmások esetében, és a tárgy fókuszként interpretálható, l. Adger (1997). Így két csoport különíthető el: a pragmatikai alapú diskurzuskonfigurációs (É. Kiss 1995; Maleczki, 2003) és a szintaktikai alapú argumentumkonfigurációs nyelvek (Maleczki, 2003), viszont a nyelvek többsége, ahogy a greenbergiánus szórendi változatoknál, itt sem sorolható be szigorúan egyik vagy másik csoportba. Az argumentumkonfigurációs nyelvek két alcsoportra oszthatók: alanyprominens (N-prominens) és igeprominens (V-prominens) nyelvekre, vö. Oda (2002). A különbség a két főcsoport között annyi, hogy a diskurzuskonfigurációsál az argumentumszerkezet szabad, az argumentumkonfigurációsál pedig kötött, viszont mindkettőnél a szórendi variáció alaphely-

zetben a topik–fókusz viszonyt képezi le, és a kanonikus mondatok szerkezete is eredetileg ilyen mintázatot mutatott.

3.3. Kiinduló állítások

A 3.1.-ben és 3.2.-ben ismertetett elméleti fejtegetésekből levonható következtetések deduktíve azt eredményezik, hogy a szintaxis és a pragmatika közötti párhuzamokat megtaláljuk, és általánosításokat fogalmazzunk meg a szintaxis és a pragmatika interfészén keresztül. Ennek megfelelően a szintaxis és a pragmatika két-két olyan kategóriáját vetjük egybe egymással, amelyek meghatározó szerepet játszanak a szórendek létrejöttében, és a pozícionális szerepükre vonatkozóan az alábbi kiinduló állításokat tesszük, melyek érvényességét az empirikus adatokon teszteljük:

1. **OBJ \equiv FOC**: Egy adott szórend esetében egy szintaktikai kategóriának, nevezetesen a tárgynak a kanonikus pozíciója és egy pragmatikai kategóriának, azaz a fókusznak a kanonikus pozíciója kölcsönösen megfeleltethető egymásnak. Vö. Gundel (1988), Cinque (1993), Zubizarreta (1994/98) és Adger (1997).

2. **SUB \equiv TOP**: Egy adott szórend esetében egy szintaktikai kategóriának, nevezetesen az alanyaknak a kanonikus pozíciója és egy pragmatikai kategóriának, azaz a topiknak a kanonikus pozíciója kölcsönösen megfeleltethető egymásnak. Vö. Comrie (1989).

3. **HA OBJ \equiv FOC & SUB \equiv TOP \rightarrow (SUB, OBJ) \equiv (TOP, FOC)**: Ha a nyelvek kanonikus szórendjeiben a tárgyi grammatikai funkció a fókusz diskurzus funkcióval esik egybe, az alanyi grammatikai funkció pedig a topik diskurzus funkciónak feleltethető meg, és a topik megelőzi a fókuszt, abból az a predikció adódik, hogy a nyelvek alapszórendjében az alany megelőzi a tárgyat. (Ez a cikk fő állítása.)

4. **GIVEN, NEW \ni U / GIVEN = TOP & NEW = FOC**: A szórendek kialakulása univerzális elveknek, az adott és az új egymáshoz viszonyított sorrendiségének engedelmeskedik, nevezetesen a kognitív perspektíva befolyásolja, ahol az adott a topiknak, az új pedig a fókuszaknak felel meg. Vö. Givón (1984), Maleczki (2003); Gundel és Fretheim (2003).

5. **{VSO, SVO, SOV} \ni GIVEN > NEW**: Az emberi nyelvek többségénél a már adott információ megelőzi az újat, ezt reprezentálja a három leggyakoribb szórend: VSO, SVO, SOV. Vö. Givón (1984); Pu és Prideaux (1993).

6. **{VSO, SVO, SOV} > {VOS, OVS, OSV}; \rightarrow COGN_{GIVEN>NEW} > COGN_{NEW>GIVEN}**: A VOS, OVS, OSV szórendű nyelvek előfordulása azért cse-

kély, mert az új-adott felosztás kognitív szempontból kevésbé előnyös. Vö. Pu és Prideaux (1993).

4. Empirikus adatok

Ebben a fejezetben az empirikus adatok segítségével teszteljük a fenti kiinduló állításaink helyességét a három leggyakoribb szórend esetében, azaz az SVO, SOV és VSO esetében. Mindegyik szórendnél annak csak egy-egy képviselőjén mutathatjuk be a hipotézisünk ellenőrzését a cikk terjedelmi korlátai miatt, így az SVO esetén a hausza, az SOV esetén a török és a VSO esetén pedig az ír példáján szemléltetjük mindazt, amit számos nyelven elvégeztünk. (A nyelvek listája megtalálható 2.1.-ben.)

4.1. SVO nyelvek: hausza

A hausza csádi nyelv, melynek fókuszos és topikos szerkezetei az alábbiak szerint jönnek létre (Hartmann 2006):

In situ fókusz

- (12) Wàné kaayaa ki-kà mântaa?
Melyik dolog PERF. SG1.FEM elfelejt
'Mit felejtettél el?'
Naa mancee JÀKAATAADÀ RÌGAATAA
PERF.SG1 elfelejt táska.POSS.SG1 kabát.POSS.SG1
'A táskámat és a kabátomat felejtettem el.'

Ex situ fókusz

- (13) KIIFII nèè Kànde ta-kèè dafààwaa
hal FOC K. PROG.SG3 főz
'Kànde halat főz.'

A fenti fókuszos kifejezéseknél jól látható, hogy az *in situ* fókusz a kanonikus tárgyi pozícióban helyezkedik el (12)-ben, és az adott-új sorrendet képezi le a mondatban. A nem kanonikus, mozgatóasos stratégiánál a fókuszpozíció fókuszjelölővel van jelölve (13)-ban. Hartmann megjegyzi, hogy (13) nyelvtörténetileg az ún. *it-cleft* szerkezetből származik.

Topik

(14) *Hàdizà (kàm) **taa** ci lambàà.*

H. TOP FEM.PERF.SG3 eszik díj

'Hàdizà megette a díjat.'

(14)-ben a topik a kanonikus alanyi pozícióban helyezkedik el. Hartmann megjegyzi, hogy a mondateleji fókusz mozgatóssal jön létre, míg a topik helyben generálással. A fókuszos kifejezések lehetnek *in situ* vagy *ex situ* fókuszok az alany kivételével, amely csak *ex situ* lehet, hiszen az alany Comrie (1989) szerint prototipikus topik, így a fókusz szerep az alany számára nem kanonikus pozícióban érhető csak el.

4.2. SOV nyelvek: török

A törökben a topik posztverbálisan is megjelenhet (15d), de csak ha a diskurzusban a topikreferenst már pragmatikailag megalapoztuk, viszont közvetlenül ige előtt nem állhat (kanonikus fókuszpozíció) (15c), és új/információs topik csak mondateleji pozíciót foglalhat el (16a-b). Lásd Kılıçaslan (2004):

(15) *Istakoz-dan ne haber? O-nu KIM **ye-di**?*

homár.ABL mi újság ő.ACC ki eszik.MÚLT

'Mi van a homárral? Ki ette meg?'

a. [_T *Istakoz-u*] *birkaç gün önce* [_F *ALI*] **ye-di**.

homár.ACC néhány nap előtt Ali eszik.MÚLT

'A homárt néhány nappal ezelőtt Ali ette meg.'

b. *Birkaç gün önce* [_T *istakoz-u*] [_F *ALI*] **ye-di**.

néhány nap előtt homár.ACC Ali eszik.MÚLT

'Néhány nappal ezelőtt a homárt Ali ette meg.'

c. * *Birkaç gün önce* [_F *ALI*] [_T *istakoz-u*] **ye-di**.

néhány nap előtt Ali homár.ACC eszik.MÚLT

Szándékolt jelentés: 'Néhány nappal ezelőtt ALI a homárt megette.'

d. *Birkaç gün önce birisi* [_F ALI-YE] **ver-di** [_T ıstakoz-u].
 néhány nap előtt valaki Ali.DAT ad.MÚLT homár.ACC
 'Néhány nappal ezelőtt valaki Alinak adta oda a homárt.'

(16) a. [_T *Istanbul-da*] *ise on milyon civarında insan yaşı-yor*.
 Isztambul.LOC COND tíz millió kb. ember él.PROG
 'Isztambulban kb. 10 millió ember él.'

b. **On milyon civarında insan yaşı-yor* [_T *Istanbul-da*] *ise*.
 tíz millió kb. ember él.PROG Isztambul.LOC COND
 Szándékolt jelentés: 'Kb. tízmillió ember él Isztambulban.'

Az adott-új felosztás (15d)-ben épp a fordítottja annak, amit elvár-
 nánk, azonban ez nem mond ellent annak, hogy a topik kanonikus (default)
 pozíciója a mondateleji helyzet (15a-b és 16a), és vannak esetek, mikor csak
 ez az egyetlen lehetséges, l. (16), míg a fókuszé (közvetlenül) preverbális
 (15a, b, d).

4.3. VSO nyelvek

Lambrecht (1994) Topik-előre Elvéből az következik, hogy a VSO
 nyelvek is rendelkeznek mondateleji topikpozícióval, mégha nem is a mon-
 datkezdet számít az ilyen szórendű nyelvek esetében a topik kanonikus pozí-
 ciójának, ami miatt Lambrecht nem is tekinti univerzális érvényűnek ezt az
 elvet. Hewitt (2002) felállít egy a Topik-előre Elvnek megfelelő információ-
 struktúrát a VSO nyelvekre, amelyben a régi (adott) információ kerül alap-
 helyzetben az új információ elé. Hewitt a régi/adott információt témának
 nevezi, ami természetesen a mi rendszerünkben a topikkal egyenlő, l. 2.2.,
 vö. (17):

- (17) Információstruktúra XPS(O...):⁴
1. TÉMA FÓKUSZ (alaphelyzet)
 2. FÓKUSZ TÉMA (mondateleji fókusz)
 3. FÓKUSZ FÓKUSZ (információ-túlterheltség)

⁴ A PS(O...) a „bare” *presentation* (puszta bemutatás), ahol a P(redikátum) a V-nek fe-
 leltethető meg. XPS „lead- in” *presentation* (bevezető bemutatás), ahol X = S / O / OP / CIRC /
 ADV. A kezdő X lehet téma (topik) vagy réma (fókuszált elem) is ebben a modellben.

A 3. azért ritka, mert teljes főnévi alany követ egy olyan igét, amelyet megelőz egy fókuszált mondateleji tárgy, l. (19). Ez csak akkor lesz elfogadható a fókuszált mondateleji tárggyal, ha az ige inkorporált alanyt tartalmaz, l. (18). Az alábbi példák Hewitt (2002) breton nyelvű mondatai:

(18) [_F *KRAMPOUZH*] *a* *zebr*-[_T *ont*]
 palacsinta COMP eszik.PL3
 'Palacsintát esznek.'

(19) ! [_F *KRAMPOUZH*] *a* *zebr* [_F *AR VUGALE*]
 palacsinta COMP eszik ART gyerekek
 Szándékolt jelentés: 'A GYEREKEK esznek PALACSINTÁT'

(19) a középbreton nyelvjárásban jólformálnak tekinthető. Hewitt információstruktúrája a következőképp magyarázható:

1. A TÉMA FÓKUSZ felosztás azért az alaphelyzet, mert mind az alany (téma), mind a tárgy (fókusz) a kanonikus mondatpozícióban helyezkedik el.

2. A FÓKUSZ TÉMA felosztás azért elfogadható annak ellenére, hogy a tárgyi fókusz nem kanonikus mondatpozícióban van, mert egyrészt egy topiknak (témának), ha kognitívan/pragmatikailag megalapoztuk, nem szükséges a mondat elején megjelennie, másrészt viszont, mivel az alany nem állhat kanonikus fókuszpozícióban, csak a mondateleji fókuszpozíció marad számára.

3. A FÓKUSZ FÓKUSZ felosztás azért kétséges, mert az alany posztverbális pozícióban fókuszként értelmeződik, bár már tartalmaz egy fókuszt a mondat, és ez információ-túlterheltséghez vezet.

4.3.1. Ír

Az írben a tárgyi pozíció kötelezően hangsúlyos (fókuszértelmezés), ezért hangsúlytalan tárgyi névmások ott nem jelenhetnek meg. Adatok kis módosítással Adger (1997) alapján:

(20) *Bhris sé AN DORAS leis an ord aréir.*
 tört ő.MASC ART.DEF.SG ajtó INSTR.DEF ART.DEF.SG kalapács tegnap este
 '(Ő) az ajtót törte be a kalapáccsal tegnap este.' (Mit tört be a kalapáccsal tegnap este? kérdésre)

(21) **Bhris sé É leis an ord aréir.*
 tört ő.MASC őt.MASC INSTR.DEF ART.DEF.SG kalapács tegnap este
 Szándékolt jelentés: '(Ő) AZT törte be egy kalapáccsal tegnap este.'

A hangsúlytalan tárgyi névmások csak mondatvégi pozícióban fordulhatnak elő (topikértelmezés), és ilyenkor a kanonikus tárgyi pozíciót elfoglaló elem lesz kötelezően hangsúlyos:

(22) *Bhris sé leis AN ORD aréir é.*
 tört ő.MASC INSTR.DEF ART.DEF.SG kalapács tegnap este őt.MASC
 '(Ő azt) egy kalapáccsal törte be tegnap este.' (Mivel törte be? kérdésre)

Kanonikus tárgyi pozícióban csak hangsúlyos névmások jelenhetnek meg, a hangsúlytalan változat rosszul formálttá teszi a mondatot:

(23) *Chonaic mé EI-SEAN/ *É inné.*
 látott én őt.MASC.EMPH őt.MASC tegnap
 '(Én) öt láttam tegnap.' (Kit láttál tegnap? kérdésre)

A hangsúlyos névmások mondatvégi pozícióban teszik rosszul formálttá a mondatot:

(24) *Chonaic mé INNÉ é/ *ei-sean.*
 látott én tegnap őt.MASC őt.MASC.EMPH
 '(Én) TEGNAP láttam (őt). ' (Mikor láttad? kérdésre)

A fókusz az írben mondateleji pozíciót is elfoglalhat nem kanonikus fókuszpozícióban (*ex situ*) fókusz, l. Dillon – Ó Cróinín (1961):

(25) *Cad tá sí a dhéanamh?*

mi(csoda) van ő.FEM PREP készíteni

'(Ő) mit készít?'

(Is í) an CRIOS atá sí a dhéanamh.

COP ő.FEM ART.DEF.SG öv van.COMP ő.FEM PREP készíteni

'(Ő) az ÖVET készíti. Szó szerint: Az öv az, amit (ő) készít.'

A kérdőfrázisok, amelyek inherens fókusz kifejezések az írben is, mindig mondateleji pozíciót foglalnak el. Ilyenkor a fókuszban levő DP-t a válaszban is a kérdőfrázis helyére tehetjük. Az ún. *it-cleft* többnyire a hangsúlyos elem kiemelésére szolgál, és az ír nyelv esetében is ez a funkciója a kiemelésének. A kopulás mondatban a kiemelt elem (*an crios*) a második argumentumpozícióban áll, ami megerősíti a tárgy (2. argumentumhely) és a fókusz korrelációját. Ugyanakkor a mondatvégi topik előfordulása sem kérdőjelezi meg az általános adott-új sorrend elvét a VSO nyelvekben, de Hewitt (2002) információs szerkezetéből is következően a nem kanonikus topik mondateleji pozíciót is elfoglalhat az írben, ahogy (9)-ben is láthattuk (McCloskey 2001), idézzük ide újra:

(26) *An ghirseach a ghoid na síogai*

ART.DEF.SG lány COMP lopott ART.DEF.PL tündér.PL

'A lányt elrabolták a tündérek.'

Alanyi pozícióban megjelenhet hangsúlyos névmás (kontrasztív topik, Dillon – Ó Cróinín 1961):

(27) *Is MISE an múinteoir agus SIBH-SE na scoláirí.*

COP én.EMPH ART.DEF.SG tanár és ti.EMPH ART.DEF.PL diák.PL

'Én vagyok a tanár, és ti vagytok a diákok.'

⁵ Az írben a tárgyi szerepű 3. személyű személyes névmás: egyes számban a hímnemű *é* és a nőnemű *í*, míg többes számban egységesen a *iad* a kopulás mondatokban alanyként jelenik meg. Ez nyelvtörténeti okokra vezethető vissza, hiszen eredetileg a *ma*, a kopulás és a szenvedő szerkezetű mondatok kivételével csak tárgyi szerepben előforduló alakokat használták általános alanyi szerepben is.

⁶ A mondatjellemző (complementizer) néhány rendhagyó ige esetében összeolvadt az igével, amit a helyesírás is jelöl.

Az információs szerkezet konfigurációja az írásban sem mond ellent a feltételezett általános elveknek, hiszen a fókusz kanonikus pozíciója az ige utáni második argumentumhely, azaz a tárgy, és mivel Lambrecht (1994) szerint a preferált topik kifejezéseknek nem szükséges, hogy a mondat elején jelenjenek meg, így az ige utáni első argumentumhely is betöltheti a topik szerepét a VSO nyelvekben, de csak az alanyi topik esetében. Ebből az következik, hogy mivel az argumentumszerkezet szigorúan kötött, a tárgy vagy csak mondatvégi pozícióban, l. (22) és (24), vagy ige előtti helyzetben, l. (26), azaz nem kanonikus pozíciókban, jelenhet meg topikként.

5. Az adatokból levonható következtetések és empirikus általánosítások

A 3.3.-ban megfogalmazott kiinduló állításainkat az empirikus adatokon teszteltük, és most újra ideidézve megvizsgáljuk, mennyiben támasztották alá előzetes hipotéziseinket, vagy esetleg cáfolták azokat.

1. **OBJ \equiv FOC**: Mindhárom fő szórendnél a Főhangsúly Szabály a tárgyi pozíciót jelölte ki mindig a mondat leghangsúlyosabb elemének, így az empirikus adatok ezt az állítást alátámasztották, vö. (12), (15a), (15b), (15d), (20)–(24). A nem kanonikus megoldások pedig a tárgy mellett az alany fókuszálását is lehetővé teszik, vö. (18), (19) vagy az ún. *it-cleft*, vö. (25).

2. **SUB \equiv TOP**: Ez a jóslás is helyesnek bizonyult. Az SVO és VSO nyelvekben, ahol az alanyi pozíció szerkezetileg kötött, az alany rendszerint topikként értelmeződik a felszíni szerkezetben, míg az SOV nyelvekben, ahol az alany helye szerkezetileg nem kötött, többnyire a topikpozícióban helyezkedik el az alany, vö. (14), (15a), (15b), (16a), (18), (20)–(25), (27). A nem kanonikus megoldások pedig a tárgy topikként való értelmezésére szolgálnak, vö. (15d), (22), (24), (26), de erre szolgál a passzivizálás is.

3. **HA OBJ \equiv FOC & SUB \equiv TOP \rightarrow (SUB, OBJ) \equiv (TOP, FOC)**: Ez az állítás is plauzibilisnek tekinthető 1. és 2. alapján, vö. (14), (15a), (15b), (20)–(24). Ezt a gondolatot folytatva pedig, ha a topikot régi információként értelmezzük, a fókuszot pedig új információként, akkor 4.-hez jutunk, és már pontosabb általánosításra juthatunk a szórendek esetében.

4. **GIVEN, NEW \supset U / GIVEN = TOP & NEW = FOC**: Két változat lehetséges: a régi információ vagy megelőzi, vagy követi az új információt, és az a vizsgált nyelvekben is megfigyelhető, hogy általában csak az egyik konfiguráció érvényes a nyelvek egy adott csoportjára. A VSO, SVO, SOV szórendű

nyelveknél az adott többnyire megelőzi az újat, vö. (12), (14), (15a), (15b), (16a), (20)–(24), (26)–(27).

5. {VSO, SVO, SOV} \ni GIVEN > NEW: Az empirikus vizsgálatok megerősítik ezt a feltételezésünket, és alátámasztják, hogy a három fő szórendnél az adott–új felosztás érvényesül, vö. (12), (14), (15a), (15b), (16a), (20)–(24), (26)–(27).

6. {VSO, SVO, SOV} > {VOS, OVS, OSV}: \rightarrow COGN_{GIVEN > NEW} > COGN_{NEW > GIVEN}: Bár léteznek olyan nyelvek is, ahol az új–adott konfiguráció határozza meg az információszerkezetet, a Greenberg által leírt szórendeknek csak kis százalékát alkotják azok a nyelvek, amelyek szórendje ilyen elrendezést mutat. Az új–adott felosztás is elvileg ugyanolyan eloszlásban fordulhatna elő az emberi nyelvek között, mégsem ez a jellemző. E nyelvek létezése azonban nem mond ellent a Prágai Iskolától eredeztethető pragmatikai felosztásnak, ahol a már adott információ, a téma megelőzi az új információt, a témát az aktuális tagolás szerint. Mithun (1987) azt állítja, hogy mivel ezek a nyelvek poliszintetikus nyelvek, amelyekben sokszor csak egy szó, egy ige jelenik meg a mondatban, és a már korábban elhangzott információkat kódolva tartalmazzák a hozzá kapcsolódó különböző affixumok, ezért is nehéz meghatározni, mi tekinthető e nyelvek szintaktikai értelemben vett alapszórendjének. Az adott–új sorrendet olyan független, nyelven kívüli tényezők is támogatják, mint a kognitív perspektíva. Ebben az esetben egy már megalapozott információhoz képest hangzik el egy új információ, amely az új gyorsabb lehorgonyzását teszi lehetővé.

Az empirikus vizsgálatok azt a feltételezésünket erősítették meg, hogy a Greenberg (1963) felállította szórendek helyesen jósolják meg az információszerkezet konfigurációját, azaz a szintaktikai {alany (S), tárgy (O)} sorrend a pragmatikai {adott (topik), új (fókusz)} sorrendjének feleltethető meg az emberi nyelvekben.

6. Összegzés

A dolgozat mind elméleti, mind pedig empirikus megközelítésből azt vizsgálta meg, hogy vonható-e párhuzam a szintaktikai szerkezet és az információszerkezet között az emberi nyelvekben, és az olyan szintaktikai kategóriák, mint az alany és a tárgy, megfeleltethetők-e az olyan pragmatikai kategóriáknak, mint a topik és a fókusz, és ha igen, milyen módon határozható meg az univerzális szórend konfigurációja, és egyáltalán, létezhet-e univerzálisan egységes szórend. A tanulmány az argumentumkonfigurációs (hausza és

ír), valamint a diskurzuskonfigurációs (török) nyelvek segítségével járta körül ezt a kérdést. A dolgozat végkövetkeztetése az volt, hogy nincs egyetlen, kiemelt szórendi típus, viszont a szórendek kialakulása olyan univerzális elvnek engedelmeskedik, mint a kognitív perspektíva: az adott és az új egymáshoz viszonyított sorrendisége hozza létre a különféle szórendeket.

HIVATKOZÁSOK

- Adger, David 1997: VSO Order and Weak Pronouns in Goidelic Celtic, *Canadian Journal of Linguistics* 42, 9–29.
- Adger, David – Gillian Ramchand 2003: Predication and Equation, *Linguistic Inquiry* 34, 325–359.
- Austin, Peter K. 2001: Word order in a free word order language: the case of Jiwari, in Jane Simpson et al. ed.: *Forty years on: Ken Hale and Australian languages*, Canberra, Pacific Linguistics, 305–324.
- Chomsky, Noam 1995: Categories and Transformations, in N. Chomsky: *The Minimalist Program*, Cambridge, MA, The MIT Press, 167–217.
- Chung, Chan – Kim, Jong-Bok & Sells, Peter 2003: On the Role of Argument Structure in Focus Projections, *Chicago Linguistics Society* 39, 386–404.
- Cinque, Guglielmo 1993: A null theory of phrase and compound stress, *Linguistic Inquiry* 24, 239–298.
- Comrie, Bernard 1989: *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and morphology*, Oxford, Blackwell.
- Croft, William 1990: *Typology and Universals*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Dillon, Myles – Donncha Ó Cróinín 1961: *Irish*, London, Hodder and Stoughton.
- É. Kiss, Katalin 1995: Introduction in Katalin É. Kiss ed.: *Discourse Configurational Languages*, Oxford, Oxford University Press, 3–27.
- Givón, Talmy 1984: *Syntax. A functional-typological introduction*, Amsterdam, John Benjamins.
- Greenberg, Joseph 1963: Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements, in J. H. Greenberg ed.: *Universals of Language*, Cambridge, MA, The MIT Press, 73–113.

- Gundel, Jeanette K. 1988: Universals of topic–comment structure, in Michael Hammond, Edith Moravcsik és Jessica Wirth ed.: *Studies in Syntactic Typology*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 209–239.
- Gundel, Jeanette K. – Thorstein Fretheim 2003: Topic and Focus, in Laurence R. Horn – Gregory Ward ed.: *The Handbook of Pragmatics*, Oxford, Blackwell, 175–196.
- Harada, Kazuko 2000: On the Acquisition of Genitive and Locative Relative Clauses, *Grant-in-Aid for Center of Excellence Research Report* 4, 483–497.
- Hartmann, Katharina 2006: Focus constructions in Hausa, in Valéria Molnár and Susanne Winkler ed.: *The architecture of Focus*, Walter de Gruyter, Berlin, 582–610.
- Hewitt, Steve 2002: The Impersonal in Breton, *Journal of Celtic Linguistics (JCeltL)* 7, 1–39.
- Jackendoff, Ray 1977: *X' Syntax: A Study of Phrase Structure*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Kayne, Richard S. 1994: *The Antisymmetry of Syntax*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Kılıçaslan, Yılmaz 2004: Syntax of information structure in Turkish, *Linguistics* 42, 717–765.
- Lambrecht, Knud 1994: Pragmatic relations: Topic, in K. Lambrecht: *Information Structure and Sentence Form*, Cambridge, Cambridge University Press, 117–205.
- Maleczki, Márta 2003: Information structure, argument structure and typological variation, in Katarzyna M Jaszczolt – Ken Turner ed.: *Meaning Through Language Contrast*, Amsterdam, John Benjamins, 223–244.
- McCloskey, James 2001: The morphosyntax of WH-extraction in Irish, *Journal of Linguistics* 37, 67–100.
- Mithun, Marianne 1987: Is Basic Word Order Universal? in Russel M. Tomlin ed.: *Coherence and Grounding in Discourse*, Amsterdam, John Benjamins, 15–61. [reprint 1992 in Doris Payne szerk.: *Pragmatics of word order flexibility*, Amsterdam, John Benjamins, 15–61.]
- Miyamoto, Edson – Michiko Nakamura 2003: Subject/Object Asymmetries in the Processing of Relative Clauses in Japanese, in Gina Garding – Mimu Tsujimura ed.: *Proceedings of the West Coast Conference on Formal Linguistics* 22, Somerville, MA, Cascadilla Press, 342–355.

- Murasugi, Keiko 2000: An Antisymmetry Analysis of Japanese Relative Clauses, in Artemis Alexiadou et al. ed.: *The Syntax of Relative Clauses*, Amsterdam, John Benjamins, 231–263.
- Oda, Kenji 2002: *Wh-questions in V-initial languages*, MA Thesis, Department of Linguistics, University of Toronto, <http://individual.utoronto.ca/koda/paper/forum.pdf>
- Pu, Ming-Ming – Gary D. Prideaux 1993: New Presedes Given? A Response to Givón, *Papers in Experimental and Theoretical Linguistics* 1, 37–46.
- Roussou, Anna – Ianthi-Maria Tsimpli 2006: On Greek VSO again!, *Journal of Linguistics* 42, 317–354.
- Selkirk, Elisabeth 1984: *Phonology and syntax: The relation between sound and structure*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Vallduví, Enric 1992: *The Informational Component*, New York, Garland.
- Zubizarreta, Maria Luisa 1994/1998: *Prosody, Focus and Word Order*, *Linguistic Inquiry Monograph* 33, Cambridge, MA, The MIT Press, 213 pp. [kéziratban 1994 University of Southern California, LA].